

In the article the following problems are considered: creation of labour unions of agricultural and wood workers in the Podillya region on the basis of the trends of their activities under conditions of new economical politics.

Key words: agricultural workers, labour unions, democratization, economical and cultural-educational activity, protection function.

Отримано: 14.10.2009

УДК 908(477)«19»:323.15

В. О. Савчук

ДОСЛІДЖЕННЯ ГРЕЦЬКОЇ МЕНШИНИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОГО РУХУ 20-Х рр. ХХ ст.

У статті з'ясовано роль краєзнавчих досліджень у вивченні етнічної історії греків України. Встановлено, що у сучасних умовах цей напрямок може стати важливим чинником гармонізації етнонаціонального життя.

Ключові слова: коренізація, краєзнавство, етнічні меншини, грецьке населення.

Однією з найважливіших сучасних проблем, що вимагає термінового вирішення, є проблема нівелювання національних відмінностей внаслідок інтенсивності глобалізаційних процесів. Особливо гостро це стосується тих етнічних груп, що в силу історичних реалій живуть за межею основного масиву національного співтовариства, якою є греки України.

У вивченні грецької меншини сучасна українська історіографія нагромадила певний досвід. Найбільше плідно в цьому напрямку працюють учені Інституту історії України НАН України. Зокрема, з ініціативи Н. Терентьєвої було видано кілька узагальнюючих монографій і навчальних посібників [17]. Інтерес становить і колективна монографія вчених цього ж інституту «Греки на українських теренах: нариси з етнічної історії» [4], а також узагальнюючі праці І. Папуші [14], К. Балабанова, С. Пахоменко [2], Є. Кузьмінської [7]. Плідно працює з вивчення грецької меншини Київське наукове історико-філологічне товариство Андрія Білецького, що випустило 3 томи своїх записок [6]. Ця проблематика знайшла відображення також у публікаціях Г. Гедьо [3], В. Нікольського, С. Сорокіної [12], П. Мазур [8], Л. Якубової [22], Л. Яруцького [23] та ін. [15]. Грецькій меншині присвячені й дисертаційні дослідження Л. Наседкіної [11], І. Мартинчук [10], О. Обиднєвої [13]. Грецький компонент в етнічній історії України розкривається і в навчальному посібнику С. Макарчуком, в якому представлені й грецькі сюжети [9].

У пропонованій статті автор досліджує становлення й розвиток громадських і наукових форм краєзнавчого вивчення грецької меншини у 1920-х роках (у відповідності з переписом 1926 року в Україні проживало 60% греків, що мешкали на території СРСР – В.С.). Загалом, число греків в Україні, становило 104666 осіб, або 0,36% усього населення. У Маріупольському окрузі їх було 64238, Сталінському – 33501, Одеському – 3487, Артемівському – 538, Харківському – 500, Мелітопольському – 398, Дніпропетровському – 373, Київському – 304, Луганському – 275. В Україні

налічувалося 63 міста й села, де були греки. Грецькі селища Приазов'я вирізнялися компактністю проживання. У сільській місцевості проживало 93 тис. греків. За соціальним складом вони розподілялися в такий спосіб: найбідніших – 18,22%, незаможних – 41,8%, середняків – 32,35% і тільки 7,64 – багатих, куркулів, за термінологією 20-х років [16, с.81].

Греки здавна були відомі прогресивними формами ведення сільського господарства, отримували високі врожаї й за рівнем матеріальної забезпеченості були в кращому становищі у порівнянні із сусідніми українськими, російськими, єврейськими селами. Тому вони не прийняли політику воєнного комунізму, протидіяли заходам більшовицької влади. Проголошена національна політика у формі коренізації розумілася по-різному радянською владою й певними колами грецького населення. Частина грецької інтелігенції й селянства під ідеєю автономізації розглядала можливість повернення пільг, які мали греки ще в XVIII столітті. Радянські державні органи національні адміністративні одиниці сприймали як засіб залучення національних меншин до національного будівництва.

Недостатня поінформованість компартійного режиму щодо національно-господарської специфіки грецького села виявилась у перерозподілі земельних володінь грецьких переселенців на користь українських. У грецького селянства це викликало нерозуміння й породило ілюзію «утиску греків». Нерозуміння з боку грецького населення викликали й наміри радянської влади запровадити новогрецький алфавіт. Усунення цих протиріч було неможливе без глибокого аналізу стану економіки, землевпорядкування й землекористування греків, вивчення їх історії, культури, звичаїв, побуту. Це мали організувати як державні органи, так і громадські організації.

У квітні 1922 року при Народному комісаріаті внутрішніх справ Української РСР був створений відділ національних меншин, в обов'язок якого входило вивчення господарського й культурного розвитку національних меншин, що проживали на території України. Проте, що з поля зору цієї державної структури випадало багато питань. Через це постановою Президії ВУЦВК від 28 квітня 1924 року була створена постійна Центральна комісія національних меншин (ЦКНМ). Структурним підрозділом цієї комісії була громадська організація «Комісія з вивчення грецької національності», створена 7 вересня 1925 року. Робота цієї комісії започаткувала вивчення демографічного, соціального й культурного розвитку греків, видання грецької літератури, створення культурно-просвітніх установ. Через відсутність засобів ця комісія проробила недовго й встигла зробити мало.

Активно велося вивчення історії, культури, стану господарювання греків через громадські форми красназавчої діяльності: гуртки, товариства, музеї. Їхнє створення стало наслідком відродження історико-красназавчих досліджень із ініціативи Першої Всеросійської конференції Товариств з вивчення рідного краю, яка проходила в Москві 12-20 грудня 1920 року. Результатом роботи цієї конференції стало обрання Центрального бюро красназавства, покликаного координувати й направляти роботу красназавчих організацій на місцях, надаючи їм необхідну методичну допомогу. В Україні перша Всеукраїнська конференція по красназавству відбулася тільки в травні 1925 року, де був вибраний Український комітет красназавства (далі – УКК).

УКК і Центральна комісія зі справ національних меншин об'єднали свої зусилля у вивченні національних меншин, прийнявши 16 червня 1926 року спільну постанову «Про роботу краєзнавчих організацій у місця проживання національних меншин». У ній, зокрема відзначалося: «Вважати необхідністю почати вивчення побуту, історії, культури національних меншин України по лінії краєзнавчих організацій. Просити Український комітет краєзнавства й Раднацмен (Рада з роботи національних меншин Народного комісаріату утвору) зробити доповідь про організаційні форми цієї роботи в частині національних меншин» [18, с.94].

На підставі цього на місця було направлено лист в якому було визначено найближчі завдання у вивченні «історії колонізації, побуту, соціально-економічних взаємин тієї або іншої національності». Планувалося залучити до цієї роботи вчительські та культосвітні кадри, зосередити увагу на питаннях історії колонізації, побуту, соціально-економічних взаємин тієї або іншої національності, участі їх у революційному русі, збереженні пам'яток історії. Також передбачалося «приступити до підготовки видання зібраних матеріалів у вигляді етнографічних та інших збірників, особливо в тих округах, що вже провели деяку роботу в галузі краєзнавства серед національних меншостей». Для контакту в краєзнавчій роботі ЦКНМ пропонувала вести свого представника до складу округових Комітетів та місцевих організацій краєзнавства, використовуючи разом з тим на місцях організаційні форми, комісії вивчення тої чи іншої національності, згуртовуючи навколо них актив культурних робітників [5, с.11]

Більш конкретні шляхи взаємодії вивчення національних меншин були визначені на засіданні ЦКНМ уже 24 червня 1928 року. По доповіді відповідального секретаря УКК А. Лазариса «Про організаційні форми краєзнавчої роботи відносно національних меншин» було прийнято рішення, що передбачало проведення краєзнавчої роботи серед національних меншин, особливо серед національностей, що не мають в Україні своєї літератури, визначається вкрай бажаним і важливим». У зв'язку з цим, вважалося за доцільне залучати до краєзнавчої роботи на місцях весь місцевий актив культурно-освітніх працівників, а також і саме населення національних меншин; приступити до видання зібраних вже матеріалів (етнографічних збірників); висвітлювати краєзнавчу роботу серед національних меншин у журналі Українського комітету краєзнавства, а також у республіканському та національному друці тощо [19, арк.116].

У липні 1926 року представником ЦКНМ в Українському комітеті краєзнавства був затверджений етнічний грек С.Ялі, який розробив свої пропозиції щодо перспектив краєзнавчої роботи з дослідження національних меншин. Незабаром на місця надійшов обіжник за підписом голови ЦКНМ Піотровського та відповідального секретаря УКК Лазариса. У ньому, зокрема, зазначалося: «На підставі Постанови ЦК нацмен від 24 червня 1926 року по доповіді УКК, яка визнала краєзнавчу роботу серед національних меншин за дуже важливу, цим пропонуємо поставити це завдання одним із своїх чергових заходів. У коло питань, які належать до вивчення, повинні увійти: питання колективізації, побуту, соціально-економічних відносин тієї чи іншої національності, участі її в революційному русі (вивчення має проходити у контакті з істпартом), зберігання пам'яток старовини та інше.

Необхідно приступити до підготовки видання зібраних матеріалів у вигляді етнографічних збірників, особливо в тих округах, що вже провели деяку роботу у галузі краєзнавства серед національних меншин» [20, арк. 7].

Важливим етапом у справі залучення до вивчення національних меншин, у тому числі грецької, стало заснування при Етнографічній комісії Всеукраїнської академії наук Кабінету з вивчення національних меншин, який очолив відомий вчений-славист Є. Рихлик. Кабінет звернувся до дослідників із проханням збирати й записувати наявний матеріал кожної місцевості й запропонував анкету, яка включала комплекс питань: I. Географія. II. Статистика. III. Взаємні зв'язки між національностями. IV. Соціальне становище. V. Економіка. VI. Склад колективу: жінки, комсомольці, діти, культурно-освітні працівники. VII. Матеріальна культура (описи будівель). VIII. Обряди та звичаї. IX. Духовна культура. X. Усна народна творчість. XI. Дитячий фольклор. XII. Мова. XIII. Ономастика (наука про індивідуальні назви місцевостей, людей, тварин, предметів. Записи та назви гір, річок, кутків, вулиць, прізвища, свійських тварин. XIV. Історія. XV. Участь у революції. XVI. Архіви та музеї (історичні листи, протоколи, документи, щоденники, плани, малюнки, фотографії і речі матеріальної культури [21, арк. 71-72].

У вступі до цієї анкети, зокрема, зазначалося: «Кабінет для виучування національних меншин Радянської України проводить наукове дослідження історії національностей і запрошує Вас взяти участь у збиранні потрібних для цього матеріалів. Надсилаємо Вам загальний план праці й просимо Вас записувати всі відомості, які Вам пощастило знайти в Вашій місцевості. Зібраний матеріал і запитання з приводу збирання треба надсилати на адресу Кабінету... Надсилати можна не тільки великі збірки, а й окремі спостереження, відповіді на окремі питання наших програм, окремі записки, хоча б одного чи двох фактів. Одержавши від Вас який-небудь матеріал, кабінет буде вважати Вас за свого кореспондента й буде листуватись з Вами, надсилати Вам свої програми, анкети, відповіді на запитання та інші вказівки. Зібраний матеріал буде використаний і оброблений науковими співробітниками Кабінету, можливо й надрукований, причому щоразу буде зазначатися Ваше прізвище як збирача» [21, арк. 71].

Така лінія з історико-краєзнавчого вивчення грецького населення була підтримана Першою конференцією грецьких учителів, яка відбулася в лютому 1928 року на Північному Кавказі. Ця конференція вважала потрібним звернути особливу увагу на видавничу діяльність, підкресливши необхідність публікації матеріалу, який розкривав би особливості мови грецького населення України. Одночасно конференція підкреслила важливість систематичної науково-дослідної роботи, збору й вивчення історико-етнографічних матеріалів, що розкривають культуру грецького населення України.

На цій хвилі з'явилася ряд досліджень, що мали важливе значення у визначенні політики щодо грецької національності. Зокрема, багаторічні дослідження професора Ленінградського університету І. Соколова були покладені в основу монографії «Про мову греків Маріупольського й Сталінського округів», у якій розкривалися етапи етнічної історії маріупольських греків. Великий внесок у вивчення грецької меншини зробив керівник грецької секції ЦКНМ і член УКК С.Г. Ялі, який відтворив історію переселення, хід соціально-економічного й культурного розвитку

греків Північного Приазов'я. Він уперше звернув увагу на протиріччя в розвитку національно-територіальних одиниць греків України.

Чималий внесок у вивчення грецького населення зробив Маріупольський музей краєзнавства, керівником якого був І. Коваленко. Протягом 20-х – середини 30-х років цей заклад перетворився на важливий центр з вивчення етнічної історії й традиційної культури греків Приазов'я. Музей складався із природничого, культурно-історичного й соціально-економічного відділів, фонди яких нараховували десять тисяч експонатів і п'ятнадцять тисяч книг. У 1926 році він був реорганізований на грецький музей, колекція вишивок експозиція якого мала великий успіх на міжнародних виставках в Кельні. Ним було видано альбом зі зразками традиційної грецької вишивки. В 1929 році Маріупольський музей краєзнавства передав у дарунок етнографічному відділу Російського музею 71 фотографію предметів матеріальної культури, виробів грецьких майстрів, храмових свят. Про велике значення цієї установи свідчить кількість його відвідувань. Тільки в 1924 році в ньому побувало 15 тисяч людей [1, с.203].

Утім, на початку 30-х років державні й політичні органи відходять від здійснення політики українізації, що мало негативні наслідки для вивчення цього населення. Краєзнавчі структури було закрито, а їхні організатори зазнали політичних репресій. Але проведена ними робота стала однією з яскравих сторінок в історії вирішення національного питання. Участь у ній таких демократичних структур того часу як наукові товариства й краєзнавчі гуртки, дозволила вивчити раніше невідомі сторінки етнічної історії національних меншин України.

Список використаних джерел:

1. Араджиони М. Деятельность Мариупольского музея краеведения по изучению этнической истории и традиционной культуры греков Приазовья в 20-е годы XX в. / М. Араджиони // Записки істор.-філолог. товариства Андрія Білецького. – К.: Прайм компанія, 1999. – Вип. III. – С. 202–207.
2. Балабанов К.В. Національно-культурне та громадське життя греків в Україні в другій половині XX – на початку XXI ст. / К.В. Балабанов, С.В. Пахоменко. – Маріуполь, 2006. – 211 с.
3. Гедьо Г.В. Умови життя та господарська діяльність греків у Приазов'ї (1778-1820) / Г.В. Гедьо // Південна Україна XVIII-XIX ст. Записки наук.-дослідн. Лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету. – Запоріжжя: РА «ТАНДЕМ-У», 1996. – С. 106-109.
4. Греки на українських теренах: нариси з етнічної історії: Док., мат., карти / М. Дмитрієнко, В. Литвин, В. Томазов, Л. Яковлева, О. Ясь; вст. ст. В. Смоля. – К., 2000. – 320 с.
5. Державний архів Запорізької області (ДАЗО). – Ф. Р-785. – Оп. 1. – Спр. 1020.
6. Див. наприклад. Записки історико-філологічного товариства Андрія Білецького. Вип. III. – К.: Прайм компанія, 1999. – 325 с.
7. Кузьминская Е. Одесская областная община греков. Вехи истории. XIX-XXI вв. / Е. Кузьминская. – Одесса, 2007. – 150 с.
8. Мазур П. Разом править миром. Греческая школа: прошлое и настоящее / П. Мазур // Логос. – 1997. – № 1. – С. 5-7.
9. Макарчук С.А. Етнічна історія України: навч. посіб. / С.А. Макарчук. – К.: Знання, 2008. – 471 с.

10. Мартинчук І.І. Національно-культурне будівництво серед етнічних меншин Донеччини (20-ті – поч. 30-х рр. ХХ ст.): дис. ... канд. іст. наук 07.00.01. / І.І. Мартинчук. – Донецьк, 1998. – 192 с.
11. Наседкина Л.Д. Социально-политическая, экономическая, и культурная жизнь греческого населения Украины 20-х – нач. 30-х гг.: дисс. ... канд. ист. наук, 07.00.01. / Л.Д. Наседкина. – К., 1993. – 238 с.
12. Никольский В.Н., Сорокина С.В. Репрессии против греков в 1937-1938 гг. // Правда через роки. Статті, спогади, документи. Вип. 3. / В.Н. Никольский, С.В. Сорокина. – Донецьк: Регіон, 1999. – С. 32-42; Никольский В.Н. Греческая операция // Греки и славяне: 1000 лет / В.Н. Никольский. – 1997. – № 1. – С.134-139.
13. Обидьонова О.В. Національні меншини Донбасу в 20-30-ті роки ХХ ст.: дис. ... канд. іст. наук 07.00.01 / О.В. Обидьонова. – Донецьк, 2000. – 243 с.
14. Папуш И.А. История и творчество греков Приазовья (1778-2004) / И.А. Папуш. – Мариуполь, 2004. – 338 с.
15. Развитие еллінізму в Україні у XVIII-XXI ст.: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (21-23 травня 2007 р.). – Мариуполь, 2007. – 554 с.
16. Терентьева Н. Греки в Україні: історія і сучасність: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Наталя Терентьева, Костянтин Балабанов. – К.: Акваілон-Плюс, 2008. – Ч. II. – 320 с.
17. Терентьева Н. Таємне грецьке товариство «Філікі Етерія» / Н. Терентьева. – К., 2005; Її ж: Греки в Україні: економічна і культурно-просвітительська діяльність (XVIII-XX вв.). – К., 1999; Її ж: Греко-советские взаимосвязи: економіка, наука, культура. – К., 1993; Терентьева Н. Греки в Україні: історія і сучасність. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Н. Терентьева, Костянтин Балабанов. – К.: Акваілон-Плюс, 2008. – Ч. I. – 280 с., Ч. II. – 320 с.
18. Центральний державний архів вищих органів влади України (ЦДАВОУ). – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 159.
19. ЦДАВОУ. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 159.
20. ЦДАВОУ. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 156.
21. ЦДАВОУ. – Ф.413. – Оп. 1. – Спр. 485.
22. Якубова Л.Д. Проблеми національно-культурного життя греків Приазов'я в середині 20-х – на початку 30-х рр.. ХХ ст. / Л.Д.Якубова // Україна – Греція: історична спадщина і перспективи співробітництва. Зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. – Мариуполь, 1999. – Т. 1. – Ч. 1. – С.276-279.
23. Яруцкий Л. Выдающиеся греки-мариупольцы / Л. Яруцкий. – Мариуполь, 1991. – 45 с.

In the article the author focuses on the significance of the Greek ethnic historical studying in Ukraine. It is underlined that in present condition this direction may become an important factor of harmonisation of an ethnonational life.

Key words: globalization, rootening, country studying, ethnic minority, polycultural education.

Отримано: 26.11.2009